

واکاوی سکه‌های نو یافته ساسانی در موزه چین

نعمت‌اله علی محمدی *

دکتری تاریخ ایران باستان دانشگاه تهران

چکیده:

سکه و روند ضرب آن به عنوان یکی از شاخص‌های تمدنی به حساب می‌آید که در ادوار مختلف دچار تغییر و تحول می‌شوند. شدت ضعف و قوت حکومت‌ها در روند آنها تأثیری به سزای داشته، به طوری که در یک زمان در نهایت زیبایی، کیفیت ظاهر می‌شوند و در مقطع دیگر افول می‌کنند. کاوش و پویش در سکه‌ها و بررسی نشانه‌ها و علائم موجود در آن، ابعاد مختلفی چون سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حتی نظامی هر دوره تاریخی را تبیین می‌کند؛ سکه‌های هر دوره تاریخی، اطلاعات متنوعی چون عادات، آداب، خط، زبان، هنر، مذهب، تمدن، ثروت، ورشکستگی، روابط تجاری با سایر دول و هزاران نکات ریز دیگر که در هیچ یک از متون تاریخی و یا اسناد به آنها اشاره نشده، می‌توان دست یافت. نوشتار حاضر درصدد است تا ضمن پویش و کاوش، در منابع و تحقیقات و پژوهش‌های جدید، با شناسایی این شیئی، پیچیدگی‌ها و ابهامات موجود تاریخی آن را بر طرف سازد. علاوه بر آن ضمن تطبیق و مقایسه با نمونه‌های دیگر با استفاده از داده‌های باستان‌شناسی و شواهد تاریخی، با دیدی جامع‌تری نسبت به آن تبیین کند؛ در این گفتار سعی شده است تا با جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات و مشخص کردن تاریخ آن، با استفاده از نمونه‌های موجود و همچنین با استناد به

داده‌های باستان‌شناسی و شواهد تاریخی، در جهت اثبات این موضوع که سکه‌های نو یافته در موزه چین متعلق به پادشاه ساسانی احتمالاً از آن پیروز، شواهد و قراین مستدلی را ارائه دهد.

واژه‌های کلیدی: ایران، چین، ساسانی، سکه، موزه چین.

۱. مقدمه

بشر جهت پیشرفت کار در امر تجارت و ارج نهادن به کار یدی و فکری، پول را اختراع کرد و برای دوام بیشتر و ارزش دادن به آن سعی کرد که بهترین شیء و بادوام‌ترین را برای آن در نظر گیرد. از این رو به سبب دوام و مقاومت بالای فلز در شرایط طبیعی، سبکی، عدم آشنایی بشر به مواد دیگر، فقدان امکانات برای نگهداری این شیء جهت انجام داد و ستدها به کار گرفته شود. از این رو استادکارانی به خدمت گرفته شدند تا به فلز رنگ و لعابی بخشند و به تدریج تصاویر خطوط بر روی آنها نقش شد و سکه نام گرفت. بررسی این شیء در ادوار تاریخی می‌تواند، اطلاعات زیادی در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جغرافیایی، مذهبی، فرهنگی و نظامی و همچنین عادات، آداب، خط، زبان، هنر، مذهب، تمدن، ثروت، ورشکستگی، روابط تجاری، با سایر دول و هزاران نکات ریز دیگر از هر دوره تاریخی ارائه دهد. ضرب سکه و روند متغیر آن در ادوار تاریخی به عنوان یکی از شاخص‌های تمدنی به حساب می‌آید که در طول آن دچار تغییر و تحول می‌شوند. شدت ضعف و قوت‌ها حکومت‌ها در روند سکه و سکه‌نگاری تأثیر بسزای داشت و تغییر و تحول به عنوان یکی از رویه‌های اقتصادی به حساب آورد که بررسی آن در روشن شدن تحولات جریان ساز تاریخ کمک شایانی می‌کند. سکه‌ها، علائم و رموزی دارند و هر کدام از آنها دارای معانی خاص هستند که نیازمند تفسیر و تأویل‌اند. بهترین شیوه و روشی که بتوان این مسئله را مورد بررسی و دقت نظر قرار داد، استفاده از شیوه تأویل و تفسیر متن (هرمنوتیکی)، است. از دیدگاه این رویکرد، تأویل و تفسیر به معنی کوشش در کشف معانی پنهان متن (نوشتار) یا کنش یا رویداد و نیز کوشش در جهت ساختن معنی تازه برای آنها (احمدی، ۱۳۸۰: ۶۵) و یا به عبارت بهتر، درکی برای کشف حقیقت است (هیوز، ۱۳۸۶: ۱۱۶) و تفسیر در قیاس با تأویل یعنی کاری به نسبت ساده‌تر و قاعده‌مندتر است. کشف قاعده‌های زبانی، دستوری، نحوی، بیانی و عبارت‌ها، راهنمایی برای فهم درست متون و یا نوشته‌ها است. تفسیر این رمزها، کدها و نمادهای قرار

دادی، می‌توانند در کشف معنای و نحوه کاربرد تاریخی، سمت افراد، زمان و مکان، نوع خط... آنها به ما کمک کنند (احمدی، ۱۳۸۶: ۱۲۰-۱۲۱)، در واقع اصل و اساس تأویل و تفسیر متون، دستیابی به نیت و هدف نویسنده یا مؤلف متن است و همواره بایستی راهی برای درک درست از اندیشه و هدف نویسنده یا مؤلف متن به دست آید؛ چرا که مؤلف با اندیشه و تفکر آن را نوشته است (دریغوس، ۱۳۷۹: ۵۱- استنفورد، ۱۳۸۴: ۱۲۲-۱۲۳). از این رو برای درک حقایق موجود در سکه‌ها، مورخان و باستان‌شناسان باید به اوضاع و احوال اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مادی که شکل دهنده تمدن‌ها هستند، توجه کرده و واقعیت و قوانین حاکم بر آن را دریابند و معلول‌هایی که در بستر هر دوره تاریخی، از پی عوامل مبهم و پیچیده منشعب شده و این عوامل به تدریج در تمامی مصنوعات بشری تاثیرگذار بوده‌اند. برای دستیابی به این عوامل و درک درست از ماهیت آنها، مورخان، باستان‌شناسان، محققان و پژوهشگران به تعمق و نگرش دقیق و ژرف بینانه‌ای نیازمندند تا عوامل، زمینه‌ها و بسترهای شکل دهنده حوادث و تأثیرگذار عرصه کارزار یک دوره تاریخی را دریابند. تحولات ضرب سکه و روند حاکم بر آن یکی از فرایندهای جدایی‌ناپذیر یک حکومت و یک تمدن است که در ضمن و سیر مراحل تمدنی دست خوش تغییر و تحول می‌شوند و این روند را می‌توان در تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و حتی سکه‌ها مشاهده کرد. روشی که بتواند ابعاد و ماهیت چنین موضوعی را ارزیابی و بررسی کند، روش تحلیلی و توصیفی است. به سبب ابهامات پیش رو، ابتدا سعی شده است، با توصیف شرایط، زمینه‌ها، بسترها و انگیزه‌ها و همچنین مشخص کردن ابعاد آن به تحلیل و تبیین آنها پرداخته و بعد برای روشن‌تر شدن تمامی ابعاد با تاسی از روابط علی و معلولی بررسی زوایای آن مورد بررسی قرار گیرد. با توجه به ماهیت موضوع، بررسی حاضر می‌تواند برخی از ابهامات و پیچیدگی‌های تاریخ عصر ساسانی با بررسی قاعده‌های زبانی، دستوری، نحوی، بیانی، رموزها، کدها و نمادهای قرار دادی و همچنین داده‌های تاریخی، سمت و القاب افراد، زمان و مکان ضرب سکه‌ها، روشن سازد. این مسئله به عنوان دغدغه مهم پژوهش حاضر را بر آن داشته که برای روشن‌تر شدن سیر و روند ضرب سکه تهیه و توزیع آن در عصر ساسانی به بررسی و کاوش و پویش در منابع و مآخذ و تحقیقات و پژوهش‌های حاضر پردازد. آثاری متعددی در حوزه سکه‌شناسی به رشته تحریر درآمده است که می‌توان به اثر دیوید سلوود، «ششمین حکومت بزرگ شرقی» از

راولینسون و همچنین از «مجموعه مقالات دانشگاه کمبریج» سلوود که ضمن بررسی حوادث تاریخی، نگاهی گذرا به تحولات این حوزه دارند و همچنین کتاب سکه‌های ساسانی پاروک فوردونجی و سکه‌های ساسانی ویلیام والتاین از جمله آثاری دیگری است که به معرفی سکه‌های ساسانی می‌پردازد و در ادامه می‌توان به کتاب ملکزاده بیانی اشاره داشت و همچنین برای اطلاع بیشتر از مجموعه تألیفات در حوزه سکه‌شناسی به مقاله آقای احسان شورابی پژوهشگر حوزه سکه‌شناسی در مجله ایرانشناسی مراجعه کرد (شورابی، ۱۳۹۵).

۲. شناسایی سکه‌های ساسانی نویافته در موزه چین

اخیراً یکی از استادان طی مسافرت به چین، ضمن بازدید از موزه ملی چین، با مجموعه‌ای از سکه‌های ایرانی با نام سکه‌های نقره‌ای ساسانی مواجه شد که در روی آن هیچ علائمی برای شناسایی وجود نداشته است. این سکه‌ها در قالب پشت و روی برای بازدیدکنندگان به نمایش در آمده بود.

		
波斯萨珊王朝银币	波斯萨珊王朝银币	波斯萨珊王朝银币
Bo Si Sa Wang Shan Chao Yin Bi	波斯萨珊王朝银币	波斯萨珊王朝银币
سکه‌های نقره‌ای پادشاهان سلسله ساسانی ۳	سکه‌های نقره‌ای پادشاهان سلسله ساسانی ۲	سکه‌های نقره‌ای پادشاهان سلسله ساسانی ۱

سکه‌های نویافته موزه چین

چنانکه از ظاهر سکه‌ها پیداست، تمامی سکه‌ها دارای کتیبه هستند. سکه اولی به سبب چکش کاری در بدنه، برخی از حروف از بین رفته و کتیبه‌های سکه دوم و سوم از این منظر سالم‌تر هستند. سکه‌های اول و دوم پشت سکه را به همراه با حاشیه، نگهبانان آتش نیمرخ، کتیبه در سمت راست، آتشدان، پایه آتشدان، شعله‌های آتش، هلال ماه و ستاره در جانبین نشان می‌دهد.

تصویر سکه سوم

سکه سوم در اصل روی سکه را نشان می‌دهد، چنانکه دیده می‌شود، موزه‌داران موزه ملی چین، سکه را از سمت راست روی سکوی نمایش قرار داده که تشخیص تصویر را کاملاً مبهم کرده است. حال اگر به همین شکل به سکه نگاه شود، تصاویر روی سکه درهم به نظر می‌رسند. ولی اگر سکه را در خلاف عقربه‌های ساعت با زاویه ۹۰ درجه چرخانده شود، تصویری شخصی را نشان می‌دهد که با علایم خاص و به همراه کتیبه پهلوی تزئین شده است. ضربان سکه، تصویر شخصی را با تاج مصور کرده‌اند که در بالای تصویر گوی و هلال ماه قرار دارد و در پایین تاجی به همراه هلال ماه و همچنین بال‌هایی که در دو طرف تاج به همراه کنگره تا بالای گوش تصویر کشیده شده است. این تصویر، ظاهراً مردی را با صورت کشیده و ریش و گوشواره به همراه با موهای فری تویی نشان می‌دهد. در قسمت پایین تصویر، مردی با لباس و آرایه‌های مخصوص و همچنین با دو گردن‌بند مروارید به همراه گویی در بالای سینه مصور شده است.

در سمت راست تصویر، در بالا و پایین آرایه‌های لباس سمت راست، حروف مقطع پهلوی دیده می‌شود که گویا نام فرد و القاب او را در خود کتمان دارد. در موزه ملی چین، موزه‌داران این سکه‌ها را با عنوان سکه‌های نقره‌ای پادشاهان سلسله ساسانی معرفی کرده‌اند. با توجه به ظاهر پشت و روی سکه‌ها، نمی‌توان حدس زد که این سکه‌ها از آن کیست؟ از این رو برای رهیافت بهتر و دقیق‌تر ابتدا به طور اجمال به بررسی سکه‌های عصر ساسانی پرداخته می‌شود و در ادامه مشخصات سکه‌های ساسانی در سه دوره نخستین، میانی و پایانی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند تا شاید ضمن شرح ویژگی‌های سکه این دوره، بتوان حدس زد که سکه‌های مبهم موجود در موزه ملی چین، با توجه به قاعده‌های زبانی، دستوری، نحوی، بیانی، رمزها، کدها و نمادهای قراردادی و همچنین داده‌های تاریخی، سمت و القاب افراد، مکان ضرب، متعلق به چه کسی است؟

۳. ویژگی سکه‌های ساسانی

سلوود درباره ضرب سکه‌های ساسانی می‌نویسد: اساساً ساسانیان اجناس و اوزان خود را از اشکانیان اقتباس می‌کردند (سلوود، ۱۳۷۳: ۴۲۹). چنانکه دیده می‌شود، این روند با شیوه ضرب سکه آنان تفاوت اساسی داشته است. ترکیبات گوناگون در سکه‌ها، انعکاسی از نوع تفکر حاکم، جنگ‌ها و صلح‌ها، عناصر دینی و مذهبی، مسائل اقتصادی است. سلوود در ادامه

می‌نویسد؛ تغییرات چهره در سکه‌های ساسانی از سنت ملی ایران پدید آمده و به اعتقاد او، این سنت خود بازتابی از واپس‌زدگی دودمان اشکانی و بازنمای از هم‌آوردی عامدانه و ستیز و دشمنی دیرینه این خاندان با خاندان اشکانی را می‌رساند. از خصوصیات بارز سکه‌های ساسانی، تصویر شاه به همراه تاج و نمادهایی از ماه و ستاره که آمیزه‌ای از نمادهای ایزدان گوناگون عصر ساسانی را در خود دارد (سلوود، ۱۳۷۳: ۴۲۹). افزون بر این، معمولاً روی سکه‌ها نوارهای قرینه‌ای که از بالا تا سرشانه‌های چپ و راست شاه آویزان تصور شده که شاه را به صورت نیم‌رخ نشان می‌دهد. سکه‌های زنان ساسانی نسبت به سکه‌های شاهان از آرایه‌های متفاوتی برخوردارند که معمولاً این سکه‌های با گوهرهای بر سر شاه، از سایر سکه‌ها منفک می‌شود. در پشت سکه‌های ساسانی، همواره نقش آتشگاه حک شده که با زبانه‌های شعله‌ور آتش بازنمایی می‌شوند. معمولاً پشت سکه‌ها ساسانی از سه مشخصه مجزای مصور شده که این مشخه‌ها عبارت بودند از: برخی از سکه‌ها تنها با آتشگاه ضرب شده‌اند؛ برخی از سکه‌ها با شعله آتش و نیمه صورت افراد مصور شده‌اند؛ برخی دیگر از سکه‌ها با آتشگاه به همراه دو تصویر هستند؛ بیشتر سکه‌ها تصاویر کتیبه‌ای به همراه خود دارند؛ در کتیبه‌ها به ترتیب نام شاه، کُتبه و القاب او اشاره شده است؛ در پشت برخی از سکه‌ها سال ضرب و محل ضرب سکه به اختصار آمده است؛ تمامی کتیبه‌ها به زبان پهلوی حک شده‌اند؛ معمولاً بیشتر سکه‌های ساسانی با آتشدان، شعله‌های آتش و نگهبانان آتش، با برسم و نیزه به دست تصویر شده‌اند. چنانکه اشاره شد هشت بند بالا ویژگی کلی سکه‌های ساسانی است. با بررسی آثار سکه‌شناسی می‌توان دریافت که هر دوره تاریخی، شاهان ساسانی ویژگی‌های و نمادهای جدیدی را به سکه‌ها اضافه کرده‌اند و نیاز است برای تشخیص درست سکه‌های موزه چین به ویژگی‌ها و شاخص‌های سکه‌شناسی شاهان ساسانی توجه شود. در این گفتار برای شناسایی بهتر، سکه‌های ساسانی در سه دوره تاریخی نخستین، میانی و پایانی تقسیم شده‌اند و از هر دوره دو نمونه از سکه‌های انتخاب و با توصیف شاخص‌ها، ویژگی‌های و نمادهای جدیدی آن در تبیین و تطبیق به سکه‌های نویافته در موزه چین اهتمام شده است.

۴. سکه‌های شاهان ساسانی دوره نخستین

۴.۱. اردشیر اول (۲۴۲-۲۴۴ میلادی)

در سکه‌های اردشیر اول مؤسس سلسله ساسانی، شاه با تاجی بر سر مصور شده است. سلوود، والتیاین و راولینسون بر این باورند، اردشیر در ضرب سکه‌های خود از پادشاه اشکانی مهرداد اول الگوبرداری کرده است (سلوود، ۱۳۷۳: ۴۲۹؛ Rawlinson, 1976:66-67 - Valentine, 1921: 37).

MAZDAYSN BAGI ARTASHIR MALKAN AIRAN MINU CHATRI MIN YAZDAN
«مزدایرست خدایگان اردشیر شاهنشاه ایران که چهر از ایزدان دارد»
(Rawlinson, 1976:66-67 Valentine, 1921: 37-)

در سکه‌های او تصویر شاه از روبرو در حالی که کلاهی بر سر دارد و دور کلاه مروارید دوزی شده را نشان می‌دهد. در بالای سر او هلال و ستاره‌ای طراحی شده و ظاهراً گرداگرد آن نقطه چین دایره‌ای قرار دارد. سکه‌های اردشیر اول دارای چندین شاخص منحصر به فرد هستند که می‌توان آنها را به چند دسته تقسیم کرد. برخی از سکه‌ها به صورت؛ نیم تنه شاه با ریش بلند و در حالی که موی سرش بر روی شانیه‌های ریخته شده و خطوط پهلوی کتیبه‌ای در عکس عقربه‌های ساعت نشان داده شده‌اند.

MAZDAYSN BAGI ARTASHIR MALKAN AIRAN MINU CHATRI MIN YAZDAN

MAZDAYSN BAGI ARTASHIR MALKAN AIRAN MINU CHATRI MIN YAZDAN

«مزدایرست خدایگان اردشیر شاهنشاه ایران ایزدی نژاد» (Valentine, 1921: 37)

در پشت سکه؛ شاه به صورت نیمرخ با ریش بلند و موی ریخته شده بر روی شانیه و با خط پهلوی کتیبه‌ای آراسته شده و در کنار آن سکوی آتش و نگهبانان آتش با خطوط پهلوی در

خلاف جهت آن زینت بخش سکه شده است. عبارت متن پهلوی روی سکه به این معنی؛ «مزداپرست خدایگان اردشیر شاهنشاه ایران ایزدی نژاد اشاره دارد» است. در پشت سکه عبارت پهلوی به این معنی « آتش اردشیر» آمده است. در بالای سر شاه مطابق معمول تمامی سکه‌های عصر ساسانی، تاج پادشاه به همراه گویی چسبان قرار دارد. در برخی از سکه‌های اردشیر اول نواری آویخته شده در حاشیه کلاه قرار دارد که آن را «اشهره وند» نامند؛ علاوه بر این در پشت سکه‌ها آتشدانی دیده می‌شود (Valentine, 1921: 37).

۲.۴. شاپور اول (۲۷۰-۲۴۰ میلادی)

سکه‌های شاپور با تاج کنگره‌دار که بر بالای آن گویی قرار دارد. نوارهایی از گوی تا قسمت تحتانی تاج شاهی را در بر می‌گیرد.

شاپور اول
 MAZDAYASN BAGI SHAHPUHAR MALKAN MALKKA AIRAN MINU CHATRI MIN YAZDAN
 بیغ مزداپرست خدایگان شاپور شاه ایران که چهر از ایزدان دارد
 (Rawlinson, 1976:94- Valentine, 1921: 37)

دور گردن شاه یک رشته‌ای دربر گرفته و متن پهلوی عبارتی با عنوان؛ بیغ مزداپرست خدایگان شاپور شاه ایران که چهر از ایزدان دارد، حاشیه تصویر شاه را زینت داده است (Valentine, 1921: 37-38- Rawlinson, 1976:94)

پشت سکه شاپور یک آتشدان قرار دارد و همچنین ستونی بلندتر از قد آدمی، کنگره آتش به همراه کتیبه پهلوی با عنوان «آتش شاپور» آراسته شده است (Valentine, 1921: 37). در دو طرف آتشدان بزرگ نگهبانان نیزه به دست و همچنین دست دیگرشان بر روی شمشیری

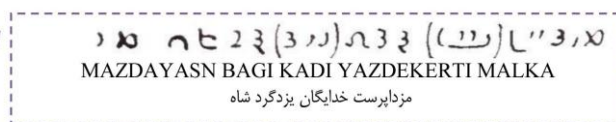

آویخته بر کمر تصویر شده و نگهبانان مانند شاه کلاه کنگره‌دار بر سر دارند (Valentine, 1921: 37-38- Rawlinson, 1976:94).

۳. سکه‌های شاهان ساسانی دوره میانی

۳.۱. یزدگرد دوم (۴۵۲-۴۳۸ میلادی)

یزدگرد دوم در زمان بر تخت نشستن با هون‌ها درگیر شد. او در مقایسه با پدرش بهرام پنجم (گور) در نبرد با هون‌ها نتوانست افتخارات زیادی به دست آورد. ولی با تلاش او، برای سالیانی مرزهای شرقی ایران از حملات ویرانگر هون‌ها در امان ماند (پیرنیا، ۱۳۶۴: ۲۰۱-۲۰۲).

در زمان پادشاهی او، رومی‌ها برای سلطه بر ارمنستان دین مسیحی را در آن دیار انتشار دادند. این امر موجب شد، یزدگرد بعد از فراغت از غائله هون، به طرف غرب حرکت کند و به وزیرش مهرنرسه دستور داد تا دوباره زرتشتی دین رسمی ارمنستان دایر کنند (پیرنیا، ۱۳۶۴: ۲۰۱-۲۰۲؛ Rawlinson, 1976:304-305)، به همین علت شورشی از طرف ارامنه بر پا شد و طی نبردی بین سپاه ایران و ارامنه شورشی، ارمنیان به رهبری وردان شکست خوردند و در این بین تعدادی زیادی از ارمنیان اسیر و به داخل ایران تبعید شدند. یزدگرد دستور در ارمنستان آتشکده‌ها روش کنند (پیرنیا، ۱۳۶۴: ۲۰۱-۲۰۲؛ Rawlinson, 1976:304-305). سکه‌های زیادی از یزدگرد دوم در دست نیست، بیشتر سکه‌های به دست آمده از یزدگرد در ضرابخانه‌های خوزستان، تیسفون و نهاوند ضرب شده‌اند. سکه‌های او به تقلید از پدرش بهرام پنجم (گور) به صورت کنگره‌دار ضرب شده‌اند؛ با این تفاوت، کنگره‌های تاج بهرام بلندتر از کنگره‌های تاج یزدگرد است.

MAZDAYASN BAGI KADI YAZDEKERTI MALKA
مزداپرست خدایگان یزدگرد شاه

در سکه‌ها یزدگرد، گویی بالای تاج کنگره‌دار قرار دارد، به طوری که موهای او از پشت سر روی شانه‌های ریخته شده و در گوش او گوشواره قرار دارد. دور گردن شاه را رشته‌ای از مروارید احاطه کرده و در پایین آن آرایه‌های لباس او به چشم می‌خورد که با دو رشته مروارید که روی قفسه سینه با یک گوهر بزرگ به هم متصل شده‌اند. در سمت راست صورت نیمه رخ او کتیبه‌ای به زبان پهلوی وجود دارد که در آن با عبارت مزداپرست خدایگان یزدگرد شاه، حاشیه تصویر شاه را زینت داده است (Valentine, 1921: 37-38- Rawlinson, 1976:310). پشت سکه یزدگرد دوم یک آتشدان، با ستونی بلندتر از قد آدمی کنگره آتش واقع شده که (Valentine, 1921: 37) در دو طرف آتشدان بزرگ دو نگهبان ایستاده و برسم به دست تصویر شده‌اند. در این تصویر نگهبانان آتش مانند شاه کلاه کنگره‌دار بر سر دارند (Valentine, 1921: 37-38- Rawlinson, 1976:310) و در سمت راست تصویر کتیبه‌ای وجود دارد که ظاهراً محل ضرب سکه را نشان می‌دهد.

۳.۲. پیروز (۴۸۴-۴۵۹ میلادی)

یزدگرد دوم دو پسر به نام‌های پیروز و هرمز داشت که بعد از مرگ شاه نزاع بین پیروز و هرمز بر سر تصاحب تاج و تخت بالا گرفت.

MAZDAYASN BAGI KDY
مزداپرست خدایگان ...نام

پیروز در درگیری با برادرش، هرمز سوم، بر او غلبه یافت و تاج و تخت شاهی را به دست آورد. در زمان پادشاهی او آلبانی سر به شورش برداشت (Rawlinson, 1976:301-). پیروز با سپاهیان بسیار به کناره‌های دریای کاسپین شتافت و توانست شورش آلبانی را (302).

سرکوب کند. پیروز در این میان به مردم آلبانی اجازه داد تا بر مذهب سابق خود یعنی مسیحیت باقی بمانند (Rawlinson, 1976:313). در زمان او هیاطله به مرزهای شرقی حمله ور شدند و شاه ساسانی برای دفع حملات آنها با سپاه فراوان به طرف مرزهای شرقی شتافت.

مزداپرست خدایگان پیروز (سلوود، ۱۳۷۳: ۴۳۷؛ Valentine, 1921: 55-328-329- Rawlinson, 1976)

طی نبردی با آخشنواز پادشاه هیاطله به سال ۴۶۹ میلادی شکست خورد و مجبور شد بخشی از سرزمین‌های شرقی و همچنین حرمسرایش را به هیاطله واگذار کند و حتی برای پایبندی به تعهداتش پسرش قباد را به عنوان گروگان به دربار آخشنواز فرستاد. او از این اتفاق رضایت نداشت و پس از چندی مجدداً تصمیم گرفت تا شکست خود را مقابل هیاطله جبران کند. بر این اساس بار دیگر سپاه بزرگی فراهم کرد و به طرف مرزهای شرقی شتافت و طی نبردی، او به همراه هفت تن از فرزندان و همچنین بخش بزرگی از سپاه ساسانی کشته شدند. از پیروز سکه‌های زیادی به دست آمده که در برخی از سکه‌ها، شاه تاجی با بال‌های گشوده بر سر دارد و در بالای تاج او مانند شاهان پیشین گوی و هلال قرار گرفته و ریش او بنا بر شواهد موجود کوتاه و موهای تویی فر خورده در پشت سر او جمع شده‌اند. پشت سکه پیروز مانند سایر سکه‌های شاهان ساسانی دو نگهبانان آتش و آتشدان و پایه آتشدان کمی بلندتر آنان حک شده و شعله‌های آتش بر روی آتشدان زبانه می‌کشند. عنوان «مزداپرست خدایگان پیروز»، بر روی سکه‌های او به کار می‌رفته است به طوری دیده می‌شود، سایر القاب شاهی با به کار گرفتن این عنوان و همچنین تاریخ ضرب سکه حذف شده‌اند. پیروز سکه‌های زیادی را در شهرهای چون پرسپولیس، اصفهان، راگا، نهاوند، دارابگرد، زادکرت، نسا، بیستون، خوزستان،

ماد، کرمان و آذربایجان ضرب کرده است. افزون بر این شهرهایی سکه‌هایی را در رشت، بیضا، مدیان، مرو، شیز، کرمان، ایران و ۱۵ شهر دیگر ضرب کرده است (Rawlinson, 1976: 328-329- Valentine, 1921: 55).

۴. سکه‌های شاهان ساسانی دوره پایانی

۴.۱. هرمز چهارم (۵۹۰-۵۷۹) میلادی

در مورد هرمز چهارم روایت‌های فراوانی موجود شده است. چنانکه در گزارش‌های تاریخی آمده؛ خسرو انوشیروان چند پسر داشت که همه آنان از مردم عادی و کنیزان بودند؛ به جز یک نفر که مادرش دختر خاقان ترک و مادر (مادر بزرگش) ملکه بود (طبری، ۱۳۵۲/۲: ۷۲۴).

سکه نقره - نینوا
AUHARMAZI-APZU
هرمز الفزوده

به همین جهت پدرش (خسرو انوشیروان) تصمیم گرفت او را جانشین خود کند (دینوری ۱۳۷۱: ۱۰۳-۱۰۴؛ فردوسی، ۱۳۹۱: -گزیدن کسری به هرمز را به جانشینی خود- ۱۶۴۷-۱۶۴۶). هرمز از سوی مادر نوه خاقان ترک بود و به همین مناسبت او را هرمز ترک‌زاد می‌گفتند (مسعودی، ۱۳۷۴/۱: ۲۱۱-۲۱۲ - Farrokh, 2007: 244- Pourshariati, 2008: 118). در مورد تبار هرمز فردوسی، ابن بلخی و مسعودی هم نظراند (فردوسی، ۱۳۹۱: -گزیدن کسری به هرمز را به جانشینی خود- ۱۶۴۷-۱۶۴۶؛ دینوری، ۱۳۷۴: ۱۰۳). بلعمی در تاریخنامه می‌نویسد؛ این هرمز از دختر خاقان آمده و در علم و عدل و هنرمندی به پدر اقتدا می‌کرد؛ و در دوره پادشاهی خسرو انوشیروان از پادشاه ترکان «خاقان»، دختری خواست. او یکی از بزرگ‌ترین دخترانش را به همراه سفیر خسرو انوشیروان به نزد او بفرستد. انوشیروان او را اختیار کرد و از این پیوند فرزندی آمد که او را «هرمز» نام نهاد. او را به خوبی تربیت کرد و ولیعهد ایران قرار داد (بلعمی، ۱۳۵۳/۲: ۵۳). هرمز شاهی خودپسند و مستبد بود و دشمنان بسیاری داشت. او به طرفدار از دهقانان و زمین‌داران کوچک بود و این امر باعث نارضایتی اشراف و دربار شد. در این زمان مرزهای شرقی ایران نا آرام بود و هرمز چهارم بهرام چوبین را برای سر و سامان دادن مرزها به شرق فرستاد. او طی جنگی هیاطله را شکست داد و این

پیروزی برای او شهرت بسیاری برای به بار آورد؛ ولی شاه از محبوت و پیروزی به دست آمده خوشحال نشد و برای تضعیف و پایین آوردن شهرت و اعتبارش او را به جنگ با رومیان گسیل داشت. طی جنگی موجب شد که بهرام شکست کوچکی از سپاه روم متحمل شود. شاه زمانی از این شکست مطلع شد، برای تضعیف او و اعتبارش تهمت‌های بسیاری به او زد و این امر موجب شد تا بهرام نیز به سمت تیسفون لشکر بکشد.

بزرگان ساسانی به ترس از بهرام، هرمزد را از پادشاهی خلع کردند و پسرش خسرو پرویز را به شاهی نشاندهند (Valentine,1921: 59-60- Rawlinson,1976: 474-475). از هرمز سکه‌های به تقلید از سکه‌های خسرو انوشیروان با سر شاه حک شده است. در قسمت بالای سکه‌های هرمز ماه و ستاره قرار دارد و این ماه و ستاره‌ها در چهار گوش سکه ضرب شده‌اند. تعداد ماه و ستاره‌های حک شده در سکه‌های هرمز به پنج عدد می‌رسد. صورت شاه در سکه به صورت نیم‌رخ و روی سکه عبارت «اوهرمزدی افزون» و یا «اوهرمزدی افزود»^۱ به زبان و خط پهلوی درج شده است (Valentine,1921: 59-60).

در این تصویر، صورت شاه به صورت مردی لاغر اندام با چهره‌ای کشیده و باریک و با گونه‌های فرو رفته، چشمانی تیز، بینی کوچک و گوش بزرگ و سیلی کوتا، ریشی اندک و موهای اندک نشان شده است (Valentine,1921: 59-60- Rawlinson,1976: 474-477). در سکه‌ها، هرمز با لباسی که سه ردیف جواهردوزی شده و با گردن‌بندی از

1. Auhramazdi – i- Afzud or Afzun

یاقوت بر گردن تصویر شده است. در این تصویر در وسط آن گردن‌بند برخی از نقوش یک مدال با دو آویز دیده می‌شود (Rawlinson, 1976: 474-473).

در پشت سکه هرگز چهارم تصویر یک آتش‌دان و دو نگهبان در حالی که نیزه‌ای در دست دارند و ایستاده تمام‌رخ، ضرب شده‌اند و علاوه بر آن پشت سکه را با خطوط پهلوی به همراه آن ماه و ستاره آراسته‌اند. در کنار سکه‌های هرگز چهارم سکه‌های بهرام چوبین قرار دارند. چنانکه قبلاً هم اشاره شد، بیشتر مورخان حکومت یا پادشاهی بهرام را جز سلسله شاهان ساسانی به حساب نمی‌آوردند (بیانی، بانوملکزاده و محمد اسماعیل رضوانی، ۱۳۴۷: ۷۳ - Valentine, 1921: 60-61)، بلکه پادشاهی او را ادامه پادشاهی خاندان ساسانی می‌دانند. بهرام چوبین با ورود به تیسفون دستور داد به نام او سکه‌های ضرب نمایند.

۲. ۴. خسرو دوم (۶۲۸-۵۹۰) میلادی

تصویر شاه بر روی سکه با چشمانی کاملاً باز، آرایش موی مجعد و ریشی انبوه در حالی که تاجی بالدار و در بالای آن هلال و گویی کوچک مصور شده است.

در این تصویر دو رشته مروارید بر گردن، به همراه گوشواره‌های سه تایی در گوش او دیده می‌شود. پشت سکه نیز دو نگهبان آتش در حالی که برسم به دست دارند حک شده و علامت ماه و ستاره در چهار طرف حاشیه قرار گرفته است (Rawlinson, 1976: 530-531). در برخی از سکه‌های خسرو پرویز، نگهبانان آتش در کنار آتش‌دان و شعله‌های آتش برسم به دست و ایستاده از روبرو تصویر شده‌اند و در حالی بر روی سکه خسرو شاه به صورت نیم رخ تصویر شده است. دوران سی و هشت ساله پادشاهی خسرو پرویز، یکی از طولانی‌ترین دوره‌های پادشاهی در عصر ساسانی است (Rawlinson, 1976: 530-531).

سکه‌های خسرو دوم به سبب طرح‌های جالب برای مدت تقریباً ۲۰۰ سال به عنوان الگوهای تقلیدی ضرب سکه قرار گرفت. چنانکه اسناد و مدارک تاریخی و همچنین شواهد باستان‌شناسی و سکه‌شناسی این مدعا را ثابت می‌کند که فاتحان عرب به دنبال آن حکومت‌های اموی و عباسی تا سال دویست هجری از الگوی سکه‌های خسرو پرویز بهره می‌بردند (سلوود، ۱۳۷۳: ۴۴۲- ۵۳۱-۵۳۰: Rawlinson, 1976). یکی دیگر از سکه‌های خسرو پرویز با طرح آناهیتا است. در این سکه شاه به صورت تمام‌رخ تصویر شده و دارای ریشی کم، سیل بلند، چهره‌ای کاملاً گرد، با چشمان درشت و تاجی بر سر دارد.

<http://www.beastcoins.com/Sasanian/Sasanian.htm>

سکه
 APD
 خوب عالی
 DA
 دارایگرد
 Apnesyha
 سال ۲۵ پادشاهی خسرو
 (Rawlinson, 1976: 530-531)

سکه
 AHWSLWBA
 'hwslwb', or Khusro
 خسرو دوم
 GDH
 Apwt
 ابرویز - بیروز و گرامی
 (Rawlinson, 1976: 530-531)

روی تاج تصویر ماه و ستاره به همراه دو بال ترسیم شده است و همچنین روی سکه چهره شاه در داخل دو کنگره ممتد واقع شده و در این تصویر، شاه گردن‌بندی به گردن دارد و لباس گل‌داری به تن کرده به طوری که از ظواهرش بر می‌آید لباس و آرایه‌های آن دقیقاً شبیه به هرمز چهارم است. افزون بر این خطوط پهلوی روی سکه درج شده و گویا واژه «خسرو شاه شاهان افزود»، هست که توسط ضربان تکرار شده است. (Rawlinson, 1976: 531 - Valentin, Tom.H, p 62-63) 532) علایم و نشانه‌های پشت سکه دوم نسبت به سکه اول متفاوت است. در پشت سکه‌های دوم تصویر زنی ترسیم شده و این تصویر از آن همسر مسیحی خسرو پرویز شیرین است که در آن شیرین همسر شاه را به صورت تمام‌رخ تصویر کشیده شده است. موهای شیرین از دو طرف ریخته شده و صورت او کمی کشیده‌تر است.

¹ Khusruī – Malkān – Malkā – Afzud

(Rawlinson, 1976:532 - Valentin, Tom.H, p 62-63) روی پیشانی بلند او دو رشته مروارید قرار دارد و علاوه بر آن لباس او پوشیده از سه ردیف جواهرات که در میان سه کنگره قرار گرفته است. در اطراف کنگره ماه و ستاره در چهارگوش سکه یعنی بالا و پایین و چپ و راست در موازات همدیگر قرار گرفته‌اند (Rawlinson, 1976: 532 - Valentin, Tom.H, p 62-63).

۵. تطبیق سکه‌های نویافته در موزه چین با سکه‌های دیگر

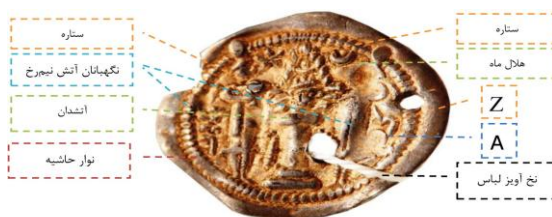
با توجه به سکه‌های عصر ساسانی و نمونه‌های اشاره شده، می‌توان گفت که سکه‌ها به نمایش درآمده از سکه‌های عصر ساسانی بوده که بنا به دلایلی نامعلوم به آن دیار رفته است. با نگاه عمیق‌تری به تصاویر سکه‌ها نو یافته موزه چین می‌توان گفت، سکه‌های ارائه شده به دوره میانی عصر ساسانی خاصه دوره پیروز نزدیک‌تر است؛ به طوری که این سکه‌ها از برخی جهات؛ از بالا چون حواشی نقطه چین دار، ستاره و هلال ماه در دو طرف شعله‌های آتش، آتشدان، پایه آتشدان، نگهبانان آتش، لباس و نیم رخ بودن نگهبانان، وجود کتیبه در سمت راست سکه، خط پهلوی و مختصر بودن خطوط؛ به سکه‌های پیروز نزدیک‌تر و شبیه‌تر است. بر روی سکه‌ها نویافته چین چنانکه از ظواهر امر بر می‌آید، هیچ اثری از تاریخ ضرب سکه‌ها نیست، ولی نام ضربخانه به خوبی مشخص شده‌اند. در تصویر اول ظاهر واژه (ست) (𐭎𐭅) - را نشان می‌دهد (Sat -S'T) که در تفسیر داده‌های گویا نشان ضربخانه استخر را دارد.

ست به معنی استخر است (رو ص)

چنانکه راولینسون در ذکر توصیف وقایع ایران عصر ساسانی به این ضربخانه اشاره کرده و می نویسد برخی از سکه‌های پیروز در این ضربخانه ضرب می‌شده‌اند (Rawlinson, 1976: 328-329). سکه دومی به سبب ضرب خوردگی جا افتادگی دارد و فقط می‌توان دو واژه آن را خواند. در تصویر دوم ظاهر واژه (زآ) (𐎵 - 𐎠) را نشان می‌دهند (ZA - 'z' - (استرآباد) بوده است. چنانکه راولینسون در ذکر توصیف وقایع ایران عصر ساسانی می‌نویسند که سکه‌های پیروز در این ضربخانه هم ضرب می‌شده است (Rawlinson, 1976: 328-329).

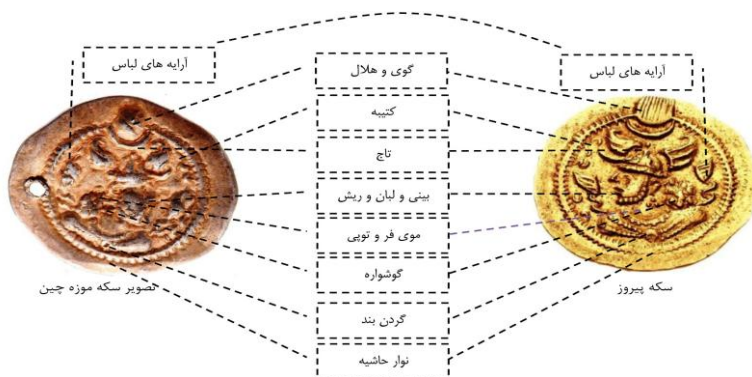

ZA
زا - یا زادکرت (استرآباد فعلی)

با توجه ظواهر این سکه از بالا چون حواشی نقطه چین‌دار سکه‌ها، ستاره و هلال ماه در دو طرف شعله‌های آتش، آتشدان، پایه آتشدان، نگهبانان آتش، لباس و نیم رخ بودن نگهبانان، وجود کتیبه در سمت راست سکه، خط پهلوی و مختصر بودن خطوط به سکه‌های پیروز نزدیکتر و شبیه‌تر است.

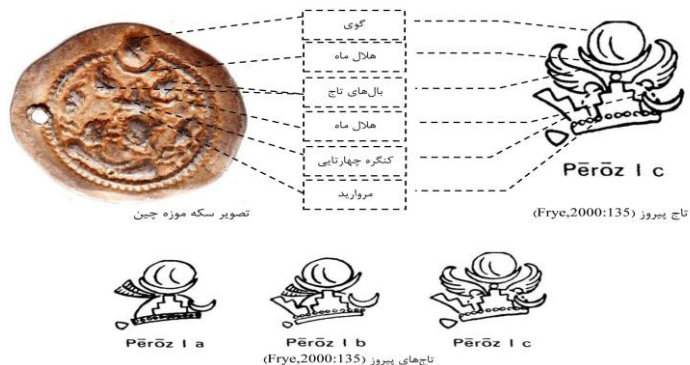

چنانکه در بالا اشاره شد موزه داران چینی سکه سوم - در اصل روی سکه نشان می دهد- را از سمت راست روی سکوی جهت نمایش قرار داده اند که خوانش و تشخیص سکه را با مشکل مواجه کرده است. به طوری که به راحتی نمی توان برجستگی های آن را تشخیص داد و برای این که راحت تر بتوان تصویر روی سکه و علائم و نمادهای آن را خوانش کرد حتماً بایستی سکه در خلاف عقربه های ساعت با زاویه ۹۰ درجه چرخانده شود. حال اگر به شکل سکه بالا نگاه شود می توان گفت که روی سکه تصویری شخصی را نشان می دهد که با علائم ویژه و به همراه کتیبه پهلوی تزئین شده است. با توجه به علائم موجود، روی سکه از بالا چون گوی، هلال ماه، تاج شاهی، کتیبه پهلوی مختصر و بریده بریده، بینی، لبان، ریش، موی فر و تویی شکل گوشواره، گردن بند و تزئین لباس به سکه های پیروز نزدیکتر و شبیه تر است.

یکی دیگر از مشخصه های تشخیص سکه تاج است که با توجه به داده های باستانشناسی و تاریخی به نظر می رسد که پیروز دارای سه تاج بوده که بر روی برخی از سکه ها این تاج ها به وضوح به نمایش درآمده اند. که با توجه به نشانه های تاج، چون گوی، هلال ماه، بال های تاج،

هلال چسبیده به تاج، کنگره‌های چهارتایی، مروارید پایین تاج، کلاه تاج و کشیده شدن آن تا ناحیه گوش به تاج‌های پیروز نزدیکتر است.

۶. مراکز ضرب سکه‌های ساسانی و انتقال به چین

بررسی‌های سکه‌شناسی نشان می‌دهد که در دوره ساسانی ضربخانه‌های زیادی فعالیت داشته‌اند. به طوری که اسناد شهادت می‌دهند، این ضربخانه‌ها در سراسر قلمرو ساسانی به صد باب می‌رسید و هسته فعالیت آنها معمولاً مرکز ایالات و ولایات بوده است. حال باید پرسید سکه‌های ساسانی چگونه به قلمرو چین راه یافته‌اند؟ برای این منظور می‌توان چهار نظر مفروض دانست؛ ۱. از طریق دادوستد تجار چینی با ایرانیان در مرزهای شرقی؛ ۲. از طریق تجار ایرانی که از جاده ابریشم به چین راه یافته‌اند؛ ۳. از طریق تجارت دریایی به بندر کانتو مرکز دادوستد ایران چین؛ ۴. از طریق مجموعه‌دارانی ماوراءالنهر که علاقه به جمع‌آوری سکه داشتند. با اکتشافات باستان‌شناسی در سال ۱۹۱۵ میلادی توسط اشتاین، برای اولین بار سکه‌های از هرمز چهار و خسرو پرویز ساسانی در منطقه تورفان از دل خاک بیرون آمد. به دنبال این اکتشاف سکه‌های از شاهپور دوم و اردشیر دوم و همچنین شاهپور سوم در شهر قراخوجا مرکز تورفان از ایالت امروزی شین-جیانگ چین دست آمد که نشان می‌دهد، شاهان ساسانی با درهم شکستن قدرت‌های منطقه‌ای چون کوشانیان و هیاطله توانستند از سال (۳۱۰ میلادی) نفوذ سیاسی خود را در مرزهای شرقی در جوار چین گسترش دهند (پیرنیا، ۱۳۶۳: ۱۹۸) و با تصرف سرزمین کوچا مرزهای ایران عصر ساسانی را بیش‌ازپیش به چین نزدیک سازند. پیدا شدن سکه‌های از خسرو انوشیروان در منطقه خونان به سال ۵۸۴ میلادی (پیرنیا، ۲۰۲: ۱۳۶۴-)

۲۰۳) و همچنین سر بر آوردن سکه‌های دیگر از پیروز به سال ۴۸۳-۴۵۹ میلادی در استان کونونور (مشکور، ۴۲۲:۱۳۴۳-۴۲۳) خود شاهدی دیگری بر این مدعاست که ضرابخانه‌های ساسانی نزدیک مرزهای غربی چین در این ایام بسیار پرکار و فعال بوده‌اند و سکه‌های متعدد ضرب شده را از طرق مختلف به دیار چین سرازیر کرده‌اند. علاوه بر این مسیر تجاری جاده ابریشم که از اواخر قرن چهارم (۳۹۹ میلادی) تا قرن ششم یعنی سال‌های ۵۰۰ میلادی) (پیرنیا، ۱۳۶۳: ۱۹۹-۱۹۸) مصادف با دوره بهرام پنجم (گور) تا دوره دوم سلطنت قباد اول ساسانی (مشکور، ۱۳۴۳: ۴۱۳) از ایالت لن-جو و شین - جیانگ امروزی با حرکت به سمت جنوب و با عبور از شهرهای عمده چین، بسیار فعال بوده و در این دوران توانسته بود تعداد زیادی از شهرهای چین با جاده اصلی ابریشم مرتبط و درگیر سازد. این امر موجب گردید تا سکه‌های ضرب شده ضرابخانه‌های ساسانی از طریق این جاده بسیار مهم انتقال فرهنگ و تمدن به سایر نقاط چین راه یابد. چنانکه در بالا اشاره رفت، یکی از خصایص عمده سکه‌های عصر ساسانی، درج محل ضرب در پشت سکه‌ها است. به طوری که شواهد سکه‌شناسی نشان می‌دهد، قریب به ۱۵ ضرابخانه در کنار مرزهای غربی چین فعال بودند که می‌توان از آنها چون اردشیر خوره، بیشابور، بلخ، دارابگرد، همدان، استخر، کرمان، مرو، نهاوند، ری، ریو اردشیر، سیستان، شوش و زرننگ، یاد کرد. با کشف مجموعه زیادی از سکه‌های ساسانی در شهرهای اولخ آرت و شی نینگ، می‌توان گفت که به احتمال زیاد این مجموعه‌ها یک مجموعه تجاری و شخصی بود که توسط جمع‌آوری کنندگان آنها را در یک مجموعه جمع‌آوری شده‌اند. چنانکه از ظاهر آنها پیدا است غالب این سکه‌ها، سکه‌های ساسانی و یا رومی است. بنا به نظر باستان‌شناسان، تمامی سکه‌های به‌دست آمده در چین از نوع سکه‌های درهم با وزن معادل چهار درهم است که اغلب این سکه‌ها از منطقه ترکستان چین به‌دست آمده است. افزون بر این جا دارد به تجارت دریایی ایرانیان با سایر نقاط شرقی امپراتوری چین اشاره داشت. چنانکه اسناد شهادت می‌دهند، تجار ایرانی از طریق خلیج فارس، دریای عمان، اقیانوس هند، به بندرهای جنوبی دریای چین خاصه بندر کانتون راه می‌یافتند. این امر موجب شد تا این بندر به‌عنوان یکی از کانون‌های اصلی ارتباط تجارت دریای ایران و چین گردد. وجود سکه‌های فراوان ساسانی در این جزیره گویای این حقیقت است که ایران و چین علاوه بر جاده ابریشم از طریق

دریا ارتباط تجاری و بازرگانی داشته‌اند، به طوری که شواهد باستان‌شناسی نشان می‌دهد این مسیر در زمان خود از رونق بسیار زیادی برخوردار بود حتی با سقوط حکومت ساسانی این ارتباط دریای، زمینی برای سالیان متمادی برقرار بود به طوری که وجود سکه‌های عرب ساسانی در حفاری‌های چین این امر را ثابت می‌کند. باستان‌شناسان چینی در حفاری‌های خود علاوه بر دستیابی بر سکه‌های شاهان نخستین ساسانی با سکه‌های از خلفای اسلامی هم مواجه شدند که تصویر روی و پشت سکه‌ها نشان می‌دهد که اعراب فاتح تا قرون متمادی به سبک و سیاق شاهان ساسانی سکه ضرب می‌کردند. سکه‌های دوره ساسانی از طلا و نقره و مس و برنج و سرب و گاهی از فلزات مرکب: مس و قلع و سرب بوده است. سکه‌های زرین را دینار و سیمین را درم^۱ و پول خورد مسین را پیشیز^۲ می‌نامیدند. سکه‌های کوچک نقره هم به نام دیوبول (نیم درم)، اوبول و دانگ (یک ششم درم)، همیوبول (یک دوازدهم درم) بوده است. سکه‌های نقره «یک درم» در وزن‌های ۳,۵۰ تا ۴,۲۰ گرم دیده شده‌اند؛ و سکه‌های چهار درم سیمین با وزن حدود ۱۳,۷ گرم است، از سکه‌های نقره زیاد و در نواحی مختلف ایران و افغانستان کنونی، به دست آمده ولی سکه طلا نادر و کمیاب است و جهت آن نیز واضح است؛ زیرا طلا بیشتر برای زیورآلات مورد استفاده قرار گرفته و چون ارزش زیادتری دارد، در تغییر سلسله‌ها و تحولات تاریخی، بیش تر به یغما رفته و یا به مسکوک جدید تبدیل گردیده است. در روی سکه‌های ساسانی، نام شهرهایی که سکه در آن جا زده شده با علامت اختصاری مشخص گردیده است، چنانکه در تعدادی از متون به برخی از این علائم اشاره شده است که می‌توان برخی از آنها را چنین بر شمرد:

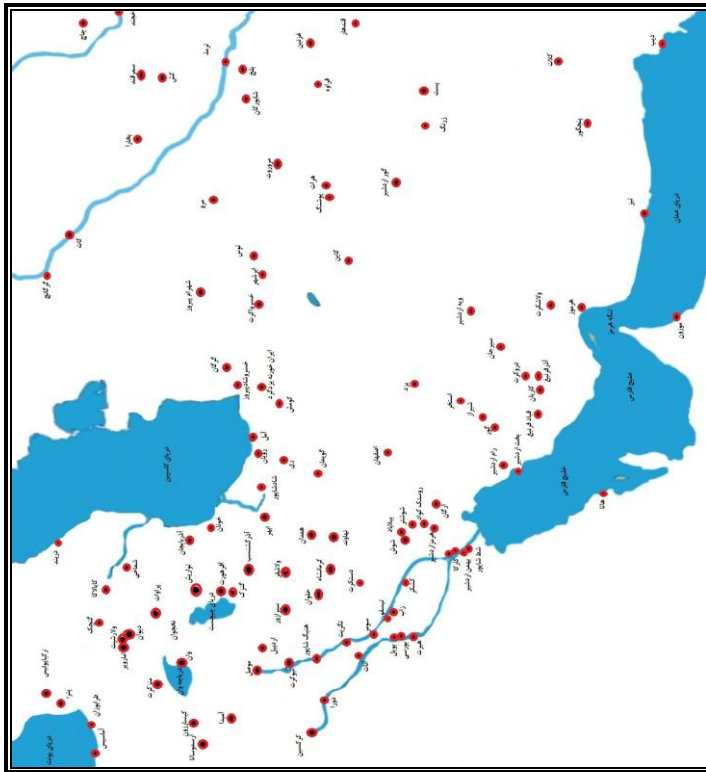
ضرایخانه‌های عصر ساسانی

مراکز	خط	ترجمه	مراکز	خط	ترجمه
«ست» علامت شهر استخر.		ست	«مر» علامت شهر مرو.		مر
«بز» علامت شهر بزم قباد		بز	«ای» علامت شهر ایران.		ای، ایر
«رام» علامت شهر رامهرمز.		رام	«فر» علامت شهر فرغانه.		پر
«اب» علامت شهر ابرکوه.		اب	«شی» علامت شهر شیرجان.		شی
«ابر» علامت شهر ابرشهر		ابر	«ز» علامت شهر زرنک.		از
«اهم» علامت شهر اهمتانا		اهم	«سک» علامت شهر سگستان.		سک

1. Drachm

2. Unit

ام		«ام» علامت شهر آمل.	ارت		«ارت» علامت شهر اردشیر خوره.
زا		«زا» علامت زادکرت	دا		«دا» علامت شهر دارابگرد

مراکز ضرب سکه در قلمرو پادشاهی ساسانی

۷. نتیجه

در بررسی سکه‌های نویافته در موزه چین باید گفت، گویا این سکه‌ها با توجه به شکل و ظاهر و ابهامات موجود در سکه سوم مربوط به اواخر دوران پادشاهی ساسانی است، چرا که به طوری در بالا به برخی سکه‌های ضرب شده شاهان ساسانی مانند اردشیر اول، شاهپور اول، خسرو اول، هرمز چهارم، خرو پرویز و یزدگرد سوم اشاره شد؛ برخی از نمادهای این سکه‌ها با سکه‌های مورد اشاره مطابق دارد و می‌توان حدس زد سکه‌های نویافته موزه چین متعلق به دوره ساسانی است. اگر نگاه دقیق‌تری به سکه‌های دوره ساسانی و ویژگی‌های آن؛ برخی از سکه‌ها تنها با آتشگاه ضرب شده‌اند، برخی از سکه‌ها به همراه با شعله آتش و نیمه صورت افراد مصور شده‌اند، برخی دیگر از سکه‌ها با آتشگاه به همراه دو تصویر، بیشتر سکه‌ها به همراه تصاویر کتیبه‌ای به همراه خود دارند، در کتیبه‌ها به نام شاه و القاب او اشاره شده است. در پشت برخی

از سکه‌ها سال ضرب سکه و محل ضرب سکه به اختصار آمده است و تمامی کتیبه‌ها به زبان پهلوی حک شده‌اند. می‌توان گفت وجود آتشدان، نگهبانان آتش، نوار حاشیه سکه‌ها زبان‌های آتش آتشدان‌ها، هلال ماه و ستار در بالای آتشدان، و همچنین وجود کتیبه‌های پهلوی در حاشیه سمت راست نشان می‌دهد که این سکه‌ها دقیقاً از روی سکه‌های دیگر ساسانی چون خسرو پرویز و خسرو انوشیروان الگوبرداری شده‌اند. افزون بر این تصویر حک شده در سکه سومی چهره یکی از شاهان یا شاهانک را نشان می‌دهد که با توجه با بررسی به عمل آمده و تطبیق با نمونه‌های ارائه شده از قبیل هلال ماه، گوی، بال‌های تاج، علائم اختصاری کتیبه، تصویر شاه، آرایه‌های لباس، موفرتویی و گردن‌بند با نگین، شاید بتوان گفت این سکه از بسیار جهات به سکه‌های پیروز پادشاه ساسانی شبیه است.

سپاسگزاری: جا دارد در اینجا از استاد ارجمند جناب آقای دکتر وثوقی گرامی که تصویر سکه‌های نویافته از چین آورده و برای خوانش در سال ۱۳۹۱ به بنده واگذار کرده است تقدیر و تشکر نمایم. قرار بر این بود بعد از خوانش متن و شناسایی و ارزیابی سکه‌های نویافته از چین، یافته‌های تحقیق در قالب مقاله ای علمی - پژوهشی به نام و همکاری ایشان و استادی در چین مزین شده و به انگلیسی ترجمه و جهت چاپ در یکی از مجلات انگلیسی زبان چین به استاد گرانمایه جناب آقای دکتر وثوقی واگذار شود تا مقدمات چاپ آن فراهم گردد. ولی به سبب پاره ای از مشکلات که این امر ممکن نگردید، از اینر و برای اینکه یافته‌های در این حوزه اجرش ضایع نشود؛ در سامانه مجله پژوهش‌های علوم تاریخی بارگذاری شده است .

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۸۰)، ساختار هرمنوتیک، تهران، گام نو.
- استنفورد، مایکل (۱۳۸۵). در آمدی بر تاریخ پژوهی، ترجمه مسعود صادقی، تهران، سمت.
- بلعمی، ابوعلی محمد (۱۳۵۳). تاریخ بلعمی (ترجمه تاریخ طبری)، به تصحیح محمد روشن، تهران، سروش.
- بیانی، بانوملکزاده و محمد اسماعیل رضوانی (۱۳۴۷). سیمای شاهان و نام‌آوران ایران باستان، تهران، شورای مرکزی جشن‌های شاهنشاهی ایران.
- پیرنیا، حسن (۱۳۷۳). تاریخ ایران باستان، تهران، دنیای کتاب.
- پیرنیا، حسن و اقبال، عباس (۱۳۶۴). تاریخ ایران، تهران، خیام.

- تشکری، عباس (۲۳۵۶). ایران به روایت چین باستان، تهران، مؤسسه روابط بین المللی.
- دریایی، تورج (۱۳۹۱). ناگفته‌های امپراتوری ساسانی، ترجمه آهنگ حقانی و محمود فاضلی بیرجندی، تهران، کتاب پارسه.
- دیاکونوف، میخائیل میخائیلوویچ (۱۳۸۰). تاریخ ایران باستان، ترجمه روحی ارباب، تهران، علمی فرهنگی.
- دینوری، ابو حنیفه احمد بن داود (۱۳۷۱). اخبار الطوال، ترجمه مهدوی دامغانی، تهران، نشر نی.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۳). تاریخ مردم ایران (۱) ایران قبل از اسلام، تهران، امیرکبیر.
- سامی، علی (۱۳۴۴). تمدن ساسانی، شیراز، دانشگاه شیراز.
- سلوود، دیوید (۱۳۷۳). سکه های ساسانی، گردآورنده احسان یارشاطر، تاریخ ایران - از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانی، ترجمه حسن انوشه، ج ۱، بخش ۱، تهران، امیرکبیر.
- شواربی، احسان (۱۳۹۵). سه گفتار مقدماتی درباره سکه شناسی ساسانی، مجله ایرانشناسی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، تهران، ص ۷۹-۹۸.
- طبری، محمد بن جریر تاریخ طبری (۱۳۵۲). تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، بنیاد فرهنگ ایران.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۱). شاهنامه، به تصحیح، فریدون جنیدی و محمد رضانی، به کوشش پژمان پورحسین، تهران، گنجور.
- کریستن سن، آرتور (۱۳۷۴). ایران در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی، تهران، دنیای کتاب.
- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین (۱۳۷۴). مروج الذهب فی المعادن الجواهر، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، علمی فرهنگی.
- مشکور، محمدجواد (۱۳۴۳). ایران در عهد باستان (در تاریخ اقوام و پادشاهان پیش از اسلام)، ج ۱، تهران، سازمان تربیت معلم و تحقیقات تربیتی.
- _____ (۱۳۶۷). تاریخ ساسانیان، تهران، دنیای کتاب.
- نفیسی، سعید (۱۳۳۱). تمدن ساسانی، تهران، دانشگاه تهران.
- هیوز- وارینگن، مارنی (۱۳۸۶). پنجاه متفکر کلیدی در زمینه تاریخ، ترجمه محمدرضا بدیعی، تهران، امی کبیر.

Eshragh, S. 2010, Silver coinage of the Caliphs, London, Spink.

Farrokh, K. 2007, Shadows in the Desert, Ancient Persia at war, Osprey Publishing, New York.

Frye, R.N, 2000, The political History of Iran under the Sasnians (The History of Iran Volume 3(1) The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, Ehsan

- Yarshater, Hagop Kevorkian Professor of Iranian Studies Columbia University, New York.
- Gbl, R., 1971, Sasanian Numismatics, Klinkhardt & Biermann, Braunschweig, Germany.
- Pourshariati, P., 2008, Decline and Fall of the Sasanian Empire (The Sasanian Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran) London & New York.
- Rawlinson, G, 1976, The Seventh Great Oriental Monarchy or The Georgraphy, History, and Antiquities of The Sassanian or new Persian Empire, London,
- Valentine, W. H., 1993, Sassanian Coins, Delhi- India, Rahul Publishing House.
- Valentine, W. H, 1921, Sassanian Coin, London, Spink & Son LTD.
- www.grifterrec.com/coins/sasania
- www.livius.org.

